

Thúkýdida či Eurípida, autor prokazuje skvělou znalost fragmentů vztahujících se k dané problematice a zběhlost v různých rukopisech dochovaných děl, studuje rovněž starší i nové komentáře. Vedle historika tu tak promlouvá znalý filolog, pro něhož je samozřejmostí přesné a soustavné odkazování na své prameny.

Nebyl by to ani Canfora, kdyby neprojevoval své vlastní názory, svá hodnocení, přitom však dává slovo i badatelům, s jejichž názory nesouhlasí, věcně s nimi polemizuje, někdy se pouští i do polemiky s antickými autory a daří se mu přistihnout je nejednou při vědomém zkruslování dějin podle toho, komu se chtějí zavděčit (např. když jde o vztah Caesara k Octavianovi). Mimo jiné zaujme Canforovo stanovisko k závěrům Napoleona III., ale i Mommsena, Wilamowitze, či vědců současných (v tomto smyslu jsou např. zajímavé analýzy názorů moderních badatelů na Caesarův střet s Germány v souvislosti s pohledem na moderní kolonizační hnutí). Velmi užitečný je Canforův poznámkový aparát, který nelze přehlédnout. Čtenář bude s napětím (k němuž v celé knize napomáhají vhodně volené ukázky z výše uvedených antických autorů, které nám zároveň připomínají, že nemáme co činit s Canforovou popuštěnou fantazií, ale s reálnou skutečností) sledovat vedle Caesarových tažení v Evropě občanské války, osudy Pompeia v Egyptě i Caesarovu reakci poté, co mu byla přinesena Pompeiova hlava (Canfora nesouhlasí s Adcockovým názorem na Caesarův postoj k Pompeiovu konci, srov. 204, pozn. 79), hodnocení Kleopatry (Canfora ironizuje některé moderní vědce, kteří podle něho kladou příliš velký důraz na to, jak egyptská královna zapůsobila na Caesara svými půvaby), Caesarův postoj k Židům, zvláště pak zavraždění samotného Caesara (opíraje se o C. Castnerovu autor nesouhlasí s A. Momiglianem, že mělo jít o spiknutí epikúrovců) a to, co následovalo.

Pro Canforu, který se vedle své vědecké práce z oboru antiky zajímá i o současné dění ve světě (srov. např. Canforovu publikaci z r. 2002 *Noi e gli antichi*) je příznačné, že nikoliv ojediněle spojuje svá pozorování antického světa s naší aktuální současností. V tomto smyslu jistě čtenáře zaujmou Canforovy narážky na korupci předních politiků, volební machinace, zvl. předvolební korupce, i jeho úvahy o demokracii a o tom, zda byly Caesarovy výboje historickou nutností apod. Autorovi neuniká ani Caesarův citový život, ať už jde o vztahy k ženám či jiným mužům. Tak se Canforovi daří vykreslit složitou cestu, po níž stoupal Caesar k vrcholu své kariéry. Objevuje Caesarovo charisma, jež si vybudoval den po dni v dlouhých letech při svých vojenských operacích v Gallii, přehlédnout nelze ani výklady o téměř „patologické“ nestabilitě městských lidových mas a o parazitní degeneraci městského proletariátu či o vztahu vojáků, zvl. veteránů, k Caesarovi. Ne náhodou se detailně věnuje Ciceronovým úvahám o emigraci (devět bodů), i otázkze, zda má občan zůstat ve vlasti, kde panuje tyranie (*Epist. ad Attic. IX, 4,2* – srov. str. 191), a zdatný filolog se nezapře při zamyšlení, proč právě tuto pasáž Cicero píše řecky. Po vlastní práci následuje na str. 389–424 pět *petitem* psaných „Přfloh“, jejichž obsah je velmi instruktivní (uvedu pouze názvy dvou z nich: Caesar jako spisovatel, Kulturní politika). Fundovaná Bibliografie je obsahem stran 425–432, biografické medailóny zúčastněných hlavních postav jsou na str. 433–446 a chronologický přehled Caesarovy aktivity od r. 100 př. n. l. až po 15. březen r. 44 následuje na str. 447–474. Konečně pro čtenáře, který není příliš dobrým znalcem římských dějin a realii, je jistě užitečný „Glosář“ základních termínů na str. 475–489. Celou publikaci uzavírají Indexy a Obsah.

Canforova publikace *Giulio Cesare il dittatore democratico* je určena nejen odborníkům, ale rozhodně i čtenářům s určitým stupněm vzdělání a znalostí spojeným se zájmem o antiku, těm všem ji vřele doporučuji.

Dagmar Bartoňková

ALBERTO CAVARZERE – ARTURO DE VIVO – PAOLO MASTANDREA. *Letteratura latina. Una sintesi storica.* Manuali universitari 6 (Lettere classiche). Roma: Carocci editore, 2003, 356 pp. ISBN 88-430-2727-1.

Řadu italsky psaných dějin římské literatury – jednu z nejlepších publikací tohoto druhu, knihu *Letteratura latina: Manuale storico dalle origini alla fine dell'impero romano* z pera profesora univerzity v Pise, G. B. Conta, zná český čtenář v překladu pracovníků FF MU v Brně, který vyšel v Praze v nakladatelství Koniasch Latin Press 2003 – obohatila v r. 2003 práce *Letteratura latina*,

s podtitulem *Una sintesi storica*, již vydalo v Římě nakladatelství Carocci editore. Autory práce jsou tři zkušení odborníci z italských univerzit, a to Alberto Cavarzere z univerzity ve Veroně, Arturo De Vivo z neapolské univerzity Federico II. a Paulo Mastandrea z univerzity v Benátkách. Kniha poskytuje dobrý přehled základních poznatků o římské literatuře od jejích počátků až po „brány středověku“, jak je nazvána poslední kapitola.

Specifikem předkládané publikace – dozvídáme se to hned v předmluvě na str. 13 – je to, že je určena pro humanitní fakulty, přičemž autoři přihlížejí především k požadavkům tříletého univerzitního studia. Vzhledem k tomu, že učebnice má sloužit širšímu okruhu studentů, musela být provedena jistá kvantitativní redukce (přesto však kniha zahrnuje 356 stran), a to jak u velkých autorů, jejichž význam pro formování moderní evropské kultury je nepopíratelný, tak samozřejmě i u tzv. „menších“ autorů. A. Cavarzere, A. De Vivo a P. Mastandrea se soustředili na analýzu (někdy problematickou, jak sami přiznávají) literárních druhů a žánrů v jejich neustálém vývoji na pozadí společenských a politických změn, které se nutně odrazily i ve změnách vkusu čtenářů, resp. diváků. Periodizace římské literatury vychází z obvyklých schémat.

Autoři publikace věnují pozornost výběru klasických textů (ať už se dochovaly nebo ztratily), k němuž docházelo v období mezi pozdní antikou a středověkem, což má velký význam pro poznání i pochopení přínosu latinské kultury k evropské literární vzdělanosti. Okruhu zájemců, jimž je kniha určena, je přizpůsoben také výběr bibliografických údajů, uváděných vždy za jednotlivými kapitolami: obsahují pouze nejdůležitější položky, a to zvláště studie psané v italštině, přičemž se přihlíží i k tomu, zda jsou pro studenty snadno dosažitelné v knihkupectvích či knihovnách (škoda však, že ve jmenném rejstříku většina autorů studií uváděných na konci kapitol chybí).

Srovnáme-li recenzovanou učebnici např. s již zmiňovaným Contem, publikací určenou především studentům klasické filologie a spřízněných oborů nebo jiným vsutku významným zájemcům o dějiny římské literatury, musíme konstatovat, že u recenzované publikace dochází asi k poloviční kvantitativní redukci učiva (332 stran čistého textu proti 613 stranám Conta bez příloh). Konkrétně uvedme, že literatuře rané a střední republiky věnují autoři cca 45 stran – Conte cca 110 stran; období pozdní republiky cca 38 – Conte 100; Augustovu období cca 60 – Conte cca 120; ranému císařství cca 95 – Conte cca 160; literatuře od pozdního císařství, křesťanské i světské až po konec antického světa a úsvit středověku cca 75 – Conte cca 110. Nastíněná redukce podle mého názoru dobře odpovídá cílům učebnice.

Římská literatura je tedy probírána v podstatě chronologicky, v názvech 27 hlavních kapitol, které se pak ještě dále člení, se však termíny jako raná, střední, pozdní republika apod. neobjevují a nároky na znalost historického vývoje jsou u studentů kladeny jen ve fundamentálních souvislostech. Třebaže je látka podávána značně zhuštěně (v žádném případě nejde pouze o jakési literární medailóny), autorům to nijak nebrání, aby nepředkládali svým čtenářům moderní pohledy na vývoj římské literatury. Naznačují se i problematické okruhy a studenti jsou seznamováni s posledními výsledky odborného bádání (srov. např. zmínky o problematice kolem vzniku satiry, prezentace Senekových tragédií, o Petroniově díle atd. atd.), když pak autoři rozdílné názory nezmiňují, alespoň předkládanou teorii uvádějí slovem „pravděpodobně“ (např. u tzv. versus Fescennini) a neprezentují ji jako závěr obecně platný.

Vzhledem k typu studentů, kterým je učebnice určena, zařazují autoři tam, kde je to nezbytně třeba, také stručné, ale výstižné pojednání o řeckých vzorech římské literatury (např. o řeckém dramatu, zvl. o komedii, o Kallimachově škole, o Aisópopi, o řeckém románu). Podobných informací je však daleko méně při výkladech o próze (přece jen se mi zdá málo dostatečně pouhé odkazování na odbornou literaturu, jako je tomu např. u římské historiografie archaického období – odkaz na Gentiliho studii *Storiografia greca e storiografia romana arcaica...*). V závěru knihy jistě zaujmou romanisty velmi stručné informace o latinské produkci ve Francii, na iberském poloostrově či v „gótské“ Itálii, nezapomíná se ani na Irsko a Anglii. Na str. 349–356 následuje jmenný rejstřík. Jak to bývá u italských učebnic obecně zvykem, didaktickým účelům dobře slouží uvádění hlavních tezí ve formě marginálií.

Skutečnost, že v Itálii vychází učebnice, jako je tato, svědčí mimo jiné také o péči věnované znalostem jedné ze základních světových literatur, a jak jsem se o tom zmínila již ve své recenzi na Canforovu knihu *Noi e gli antichi* z r. 2002 (srov. *Graeco-latina Brunensia* n. 8, str. 127n.), v níž si autor mimo jiné stěžuje na klesající úroveň humanitního vzdělání na italských školách,

nezbývá nám než si přát, aby i v českém školství byla alespoň takováto situace. Jistě by podobná moderní publikace našla své čtenáře i u nás, konečně, měli bychom na co navazovat: s jistou nadšátkou by se totiž mohlo snad i říci, že z pohledu českého čtenáře je kniha jakousi „omlazenou“ a aktualizovanou učebnicí Stručné dějiny římské literatury od F. Stiebitze.

Dagmar Bartoňková

Corpus Caesarianum. Tłumaczenie i opracowanie EUGENIUSZ KONIK i WANDA NOWOSIELSKA. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003, s. 519. ISBN 83-229-2294-9.

Vratislavská univerzita vydala v roce 2003 publikaci, jež by neměla uniknout pozornosti našich klasických filologů. Jde o překlad caesarovského corpusu pořízený profesorem E. Konikem a jeho chotí W. Nowosielskou. Caesarovský corpus zahrnuje *Zápisky o válce galské* a *Zápisky o válce občanské* – díla, jejichž autorem je sám Caesar –, dále pak osmou knihu *Zápisků o válce galské*, již pořídil Caesarův důstojník A. Hirtius, a anonymně dochované spisy *O válce alexandrijské*, *O válce africké* a *O válce hispánské*. Pokud mohu jako ne-polonistka posoudit, je překlad (59–459) rozsáhlého díla pořízen s velkou pečlivostí a vystihuje veškeré nuance Caesarovy půvabně prosté dikce.

Právě pro jednoduchý a střizlivý jazyk, který však názorně zobrazuje vše, čeho se autor dotýká, pro přehlednou a logicky stavěnou syntax a pro lexikum, jež se raději vyhýbá odborným výrazům, patří Caesarovy spisy k prvním autentickým latinským textům, na nichž začínající latiník získává překladatelské ostruhy. Caesarova díla ovšem neslouží pouze k potrápení latinistů-elévů. Jsou také cenným pramenem pro zájemce o historii, a to nejen starověkého Říma; jsou vítaným zdrojem poučení o nejstarší historii rodné země jak pro Itala, Francouze, či Španěla, tak pro Rakušana, Čecha a další Evropany. A právě tento aspekt Caesarovy literární tvorby je jedním z hlavních důvodů, proč je neustále třeba pečovat o to, aby Caesarovo dílo bylo přístupné jak ve své originální podobě – to pro ty, kdo chtějí proniknout do Caesarových myšlenek pomocí jeho vlastních slov –, tak v moderních jazycích, aby v něm mohli hledat poučení také čtenáři latiny neznalí.

První část tohoto požadavku je na delší dobu splněna díky moderním edicím latinského textu, druhou pak završila nyní alespoň pro polského čtenáře recenzovaná kniha. Ta obsahuje nejen kvalitní překlad caesarovského corpusu, ale i výbornou úvodní studii (1–57). Profesor Konik v ní zúročil svůj dlouhodobý badatelský zájem o kontakty obyvatelstva polského území s římskou říší, dále o etnogenezi Germánů a Slovanů a v neposlední řadě pak speciálně o Caesarovo dílo.

Konikova předmluva podává výjimečným způsobem vše, co člověk potřebuje znát k tomu, aby se mohl nechat strhnout Caesarovým vyprávěním. Nejprve se zde čtenář dozvídá o Galii a jejich obyvatelích obecně (1–7). Profesor Konik fundovaně zpravuje o všech možných součástech běžného života někdejších Galů: o jejich společenském uspořádání, náboženství, způsobu obživy, jejich fyziognomii, o jazyce, oblekání... Přitom však výklad nikdy neupadá do suchopárného výčtu jednotlivých faktů, ale přitažlivě nutí čtenáře, aby neúnavně hltať jednu informaci za druhou a přitom si neuvědomoval, o kolik se již rozšířil jeho vědomostní obzor. Další část úvodu (7–39) je pak věnována převážně Caesarovi. Autor se však opět neomezuje na pouhý výčet životopisných dat, jak by se nabízelo, ale seznamuje též s důležitými politickými událostmi, které nějakým způsobem ovlivnily Caesarův život. Následující partie (39–44) přináší poučení o vojsku v 1. století př. n. l., a to jak římském, tak galském. Čtenář se zde dozvídá o všem podstatném: o složení branné moci, o vojenské výzbroji, o tom, jak byl zakládán tábor, co vojáci nesli ve svých zavazadlech, jak vypadal jejich den za běžného pochodu a jak za nouzové situace. Nejen studenti latinského jazyka ocení, že u všeho jsou uvedeny patřičné latinské termíny, takže tato část může sloužit také jako slovníček vojenských výrazů. V závěru úvodní studie (44–57) nemohla pochopitelně chybět slova věnovaná Caesarově literární činnosti, a to i z hlediska ohlasů, jakých se Caesarovy spisy dočkaly od starověku až po současnost.

Kromě již zmíněné úvodní stati a překladu je třeba ocenit také výběrovou bibliografii (466–469), která může sloužit jako odrazový můstek pro získávání relevantní sekundární literatury všem zájemcům o další studium caesarovské problematiky. Knihu uzavírají ilustrace (501–519), jež názorně dokumentují vše, s čím se čtenář caesarovského corpusu setkal. I ty jsou vítaným přínosem k hlubšímu poznání kultury nejen starověkého Říma.